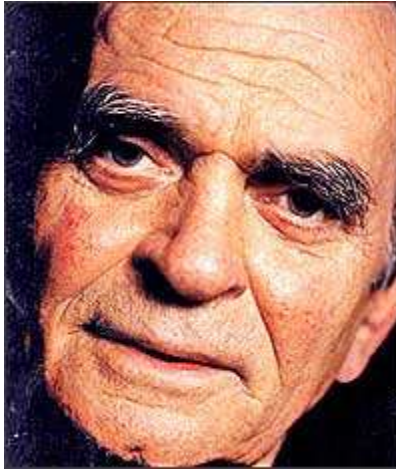

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Τ' ακριβό το πασαπόρτι

Μια πρώτη προσέγγιση στο έργο του στιχουργού

Γράφει η **Στέλλα Βλαχογιάννη**

Άπονη ζωή. Αυτές είναι οι δυο πρώτες λέξεις του Λευτέρη Παπαδόπουλου στο ελληνικό τραγούδι (1963). *Άδικη μέρα/ άδικη νύχτα.* Αυτές είναι δύο από τις τελευταίες του (μέχρι σήμερα) -δίσκος Ερμηιά, 2005, σε μουσική Μίκη Θεοδωράκη.

Αυτά τα 42 χρόνια που χωρίζουν τις λέξεις και τις έννοιες τις οποίες επιλέξαμε περικλείουν μια πάρα πολύ δημιουργική διαδρομή ενός λαϊκού ποιητή που σημάδεψε ανεξίτηλα το σύγχρονο ελληνικό τραγούδι. Αν το δούμε και κάπως σημειολογικά «αρχή» και «τέλος» ουσιαστικά είναι το ίδιο. Η ζωή (κάτι με διάρκεια -πιστεύουμε πάντα) είναι *άπονη* όταν ξεκινάει να γράφει ο Λ. Παπαδόπουλος και η μέρα ή η νύχτα (διάστημα πολύ συγκεκριμένο χρονικά) είναι *άδικη*. Για να είμαι ειλικρινής δεν ξέρω ποιος από τους δυο χαρακτηρισμούς είναι πιο σκληρός. Το *άπονη* εμπεριέχει πολύ και φρέσκο, νεανικό συναίσθημα. Το *άδικη* όμως είναι συμπέρασμα ζωής. Κι ίσως τελικά αυτή η λέξη να είναι η σκληρότερη από τις δύο.

Σώμα που από μόνο του φέρει στο DNA του έναν πόλεμο κι έναν εμφύλιο και όλη τη φτώχεια της μεταπολεμικής Ελλάδας και από καταγωγή αθροίζει και την προσφυγιά του 1922 «λογικά» έπρεπε να οδηγήσει σ' ένα (πολύ) θλιμμένο άνθρωπο. Δεν συνέβη αυτό και θα εξηγήσουμε παρακάτω το πώς και το γιατί.

Είσοδος, θεματολογία, συνείδηση καταγωγής

Ο Λ. Παπαδόπουλος μπαίνει στο τραγούδι έφιππος και ένοπλος. Τα δύο μόνο πρώτα τραγούδια να σκεφτεί κανείς (*Απονη ζωή και Φτωχολογιά*) που ξεκίνησαν από τα χείλη και κατέληξαν στις καρδιές μιας ολόκληρης χώρας είναι αρκετό. Με τη σημερινή χυδαία ορολογία θα λέγαμε «δυο σουξέ από χέρι», με το «καλημέρα σας» του στιχουργού στο τραγούδι -χωρίς φυσικά να αγνοούμε τη δυναμική του επίσης νέου τότε μελοποιού τους που ήταν ο Σταύρος Ξαρχάκος.

Η *φτώχεια* είναι ένα θέμα που δεν θα σταματήσει ποτέ να μαινοβγαίνει στα τραγούδια του. Δεν ξεχνά την ταξική καταγωγή του -ό,τι κι αν κατάφερε να γίνει στη συνέχεια. Και δεν είναι τυχαίο που ακόμα και σήμερα τραγουδάμε και τα δυο προαναφερθέντα κομμάτια με δάκρυα στα μάτια χωρίς ν' ακούγονται μελό -στην ηλικία της γλώσσας που βιώνουμε εννοώ. Η φτώχεια δεν χρησιμοποιείται γενικά και αόριστα ως ιδεολόγημα. «Υλοποιείται» με πολλούς τρόπους. Με λέξεις όπως το ψωμί μας πούμε ή με φράσεις όπως το «βάλε κι άλλο πιάτο στο τραπέζι/ κάποιος πονεμένος θα βρεθεί».

Ένα άλλο θέμα που έλκει επίσης την καταγωγή του στα πρώτα χρόνια της γραφής του Λ. Παπαδόπουλου είναι, η απουσία της ζωής και η *αδικία* του κόσμου. Μια αδικία που, και εξ αρχής αλλά κυρίως στη συνέχεια, θα επικεντρωθεί στον έρωτα (*τόση αγάπη/ κι ούτε ένα ευχαριστώ*). Γιατί ο Λ. Παπαδόπουλος στα τραγούδια του θα παραμείνει -μέχρι σήμερα- ένας πικραμένος εραστής. Ένας άντρας που κλαίει για το κορίτσι που είχε ή που ονειρεύτηκε να έχει.

Ακούγοντας πολύ προσεκτικά την παραγωγή του της πρώτης δεκαετίας θα μπορούσε κανείς να καταχωρίσει ως χαρακτηριστικά ένα *αίσθημα ενοχής και αυτολύπησης (μας έδειρε ο βοριάς)* και μια μοιρολατρεία που ωστόσο αιτιολογείται «ιδεολογικά» από την ανατολίτικη καταγωγή του. Τοποθετώντας βέβαια όλα αυτά στο ιστορικό τους πλαίσιο (μεταπολεμική περίοδος και φυσικά προδικτατορική, με την χώρα να ανοικοδομείται όπως όπως) μάλλον σε μια υγιή ψυχολογία ανθρώπου οδηγείται και όχι σε μια ψυχοπαθολογία. Ένας νέος άντρας στη δεκαετία του 1960 έτοιμος να ερωτευθεί και να τον ερωτευθούν, με το ντρίλινο, φαντάζομαι, παντελόνι, με ξεκάθαρη συνείδηση καταγωγής -και κοινωνικής και το κυριότερο οικονομικής-, μεγαλώνει σε μια γειτονιά που ήταν *αρχηγός η Αργυρώ*. Μικτές παρέες, φαντασιωτικά αισθήματα, έρωτες που παίρνουν να σπιθίζουν μες από ματιές, την Κυριακή ποδόσφαιρο, τα πρώτα σκιρτήματα, οι πρώτες «αλητείες», οι πρώτες σ κ έ ψ ε ι ς. Όταν όλα αυτά θα μπούνε με λόγια στο χαρτί θα είναι καθαρές φωτογραφίες.

Τραγούδια με φύλο

Θα τολμήσω να πω ότι ο Λ. Παπαδόπουλος είναι ο μοναδικός στιχουργός που τα τραγούδια έχουν φύλο. Είναι γυναικεία, είναι ανδρικά. Σαν μεγάλος ηθοποιός όταν στο τραγούδι μιλάει γυναίκα γίνεται ό ίδιος γυναίκα -εννοώ τόσο πειστική είναι η φωνή του, και είναι σημαντικό γιατί δείχνει δημιουργό χωρίς ομοφοβικά άγχη που φρενάρουν συνήθως την όποια έμπνευση- και αντιστοίχως όταν μιλάει άνδρας είναι ο ίδιος ο άνδρας. Ο άνδρας κατά το πλείστον ο πονεμένος, ο θλιμμένος, ο προδομένος αλλά και ο ερωτευμένος μέχρι τον ουρανό (*όλα δικά σου μάτια μου*), ο άνδρας κυνηγός αλλά και ο άνδρας κατακτημένη χώρα.

Ένας άνδρας που δεν θα ντραπεί να κλάψει για το αίσθημά του (*Όταν βλέπετε να κλαίω, Τα βουρκωμένα μάτια μου κ.ο.κ*). Και βέβαια ένας άνδρας νάρκισσος (*ψηλά κυπαρισσόπουλα, αυτό τ' αγόρι με τα μάτια τα μελιά, ο Σαλονικιός, στην απάνω γειτονίτσα/ μ αγαπάνε ΔΥΟ κορίτσα κοκ*).

Κατά καιρούς θα δίνει στις γυναίκες μια δυνατότητα «εκδίκησης» (*το πλαστό το πασαπόρτι γνωστότερον ως Η δουλειά κάνει τους άνδρες*) αλλά δεν θα το φτάσει και μέχρι ...Άρειο Πάγο. Ο άνδρας στα τραγούδια του Λ. Παπαδόπουλου ήταν και εξακολουθεί να είναι απλώς αυτό που ο ίδιος βλέπει στον καθρέφτη του. Υπερβολικό συχνά αλλά πάντως ειλικρινές. Η γυναίκα στα τραγούδια του είναι φυσικά μάνα (αν και το αριστουργηματικό του Νανούρισμα με την Κωχ τα ...μπερδεύει λίγο τα πράγματα από ένα σημείο και μετά) αλλά πάνω από όλα το απόλυτο αντικείμενο του πόθου. Υπάρχει για να την αγαπούν, να την ερωτεύονται και να ...τους προδίδει. Επουσιώδεις φυλετικοί σοβινισμοί.

Του αρέσει να *προσωποποιεί αντικείμενα, χώρους, καταστάσεις*. Όπως ο καφενές, το άγαλμα, το χελιδόνι, οι δρόμοι με τα ονόματά τους, οι γειτονιές επίσης, τα καπηλειά κ.ο.κ. Ο «διάλογος» λ.χ. του πικραμένου αγοριού με το *Άγαλμα στο δρόμο* είναι η αρχή μιας προσωπικής κλασικής μυθολογίας -αν μπορεί να το πει κανείς έτσι-, που ξεκινάει ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Αντικείμενό του συχνά είναι το ίδιο το λαϊκό τραγούδι (*άκου πως κλαίει ο μπαγλαμάς, αχ ο μπαγλαμάς κ.ο.κ*), και ιδιαιτέρως συχνά ο χρόνος. Ο *χρόνος* με την έννοια της φθοράς που δύναται να επιφέρει (*όπως το φτωχό μου το κορμί που δεν παλιώνει*) αλλά και τετμημένος σε μέρες με προτίμηση το Σάββατο (πόσα Σαββατόβραδα;) και την Κυριακή (*Μια Κυριακή, την Κυριακή κάργα ως τη σκάλα κ.ο.κ*)

Η κρυμμένη τρυφερότητα και η ιστορική μνήμη

Ο Λ. Παπαδόπουλος ξεκίνησε την καριέρα του την εποχή που ο στιχουργός πήγαινε τα λόγια στον συνθέτη και ο δεύτερος στη συνέχεια έκανε τη δουλειά του. Δεν είναι τυχαίο που τα σημαντικότερα κομμάτια του ελληνικού τραγουδιού ανήκουν κατά κύριο λόγο σ' αυτή την εποχή και σ' αυτόν τον τ ρ ό π ο. Συνεργάστηκε με το σύμπαν. Κάνοντας κατά κανόνα ολόκληρους δίσκους και στην πορεία των χρόνων δίνοντας και κάποια κομμάτια ως συμμετοχές. Ιστορικά συνδέθηκε πολύ με τον Μάνο Λοίζο με τον οποίο πράγματι έγραψε θαυμάσια τραγούδια αλλά προσωπικά δεν είμαι σίγουρη πως αυτός ο σύνδεσμος θα ίσχυε αν ο συνθέτης δεν εξέλιπε τόσο νέος. Αυτό δεν μειώνει το επίπεδο της δουλειάς τους αλλά ενδεχομένως να φέρνει τον μύθο που ακολούθησε λίγο πιο κοντά στις πραγματικές του διαστάσεις.

Ο Γιάννης Σπανός νομίζω είναι ο συνθέτης που καθάρισε από τον Λ. Παπαδόπουλο τα περιττά ...αντριλίκια και αποκάλυψε το πραγματικό εύρος της *τρυφερότητάς* του. Μαζί με το Σπανό γράφουν δεκάδες τραγούδια που μόνον ως λαϊκά εικονογραφημένα θα μπορούσα να τα χαρακτηρίσω. Δηλαδή τραγούδια που τα ακούς και πίσω από τα μάτια σου περνάει η «ταινία». Από την δημοφιλέστατη *Οδό Αριστοτέλους* μέχρι το *Σπίτι Παλιό* και από το *Βροχή και Σήμερα* μέχρι το *Οι Κυριακές στην Κατερίνη*. Ένα δίδυμο με πάρα πολύ ισχυρό σήμα στην εποχή του που απέδωσε κομμάτια με ανοικτούς λογαριασμούς με την αθανασία.

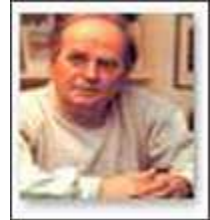
Τον έχουν μελοποιήσει σχεδόν οι πάντες -πέρα από τους ήδη αναφερθέντες: Απόστολος Καλδάρης, Σταύρος Κουγιουμτζής, Ελένη Καραϊνδρου, Μίκης Θεοδωράκης, Γιώργος Σταυριανός, Νίκος Κυπουργός, Χρήστος Νικολόπουλος, και..., και..., και...

Ο Λ. Παπαδόπουλος είναι ένας στιχουργός με ιστορική μνήμη, Κι εδώ τίθεται ένα μεγάλο ερωτηματικό. Ενώ είναι ο πατριάρχης ίσως του κοινωνικού στίχου δεν θα έλεγε κανείς ότι υπήρξε έστω και ...στιγμαία πολιτικός στιχουργός. Έχει γράψει για την Κατοχή, για τον πόλεμο, για τη Μαδρίτη που πέφτει, δεν έχει γράψει όμως για αυτά που έζησε και βίωσε ως ενήλικος και συνειδητός πολίτης. Το δεν μπόρεσε δεν το ακούω. Το δεν θέλησε, το σέβομαι.

Βέβαια για να είμαι και δίκαιη το πολιτικό τραγούδι κατ' αρχάς έσκασε σαν βόμβα κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης και άνοιξε μια τεράστια τρύπα την οποία ήρθε και υπερχειλίσει ο Μίκης Θεοδωράκης με τους ποιητές και τους στιχουργούς του. Αλλά ένας δημιουργός σαν τον Λ. Παπαδόπουλο πιστεύω, αργότερα, όταν πέρασε η λαίλαπα του οργισμένου πολιτικού τραγουδιού και ήρθαν χρόνια που μπορούσε να αρθρωθεί ένας ήπιος μεν καίριος δε πολιτικός λόγος, δεν νομίζω πως το επεχείρησε. Παρέμεινε κοινωνικός και παρέμεινε πάντα από τη μεριά στην οποία ανατράφηκε: του λαού. Από την εποχή που υπήρχε ακόμα ως σημαίνουσα έννοια ο λαός όπως υπήρχε και ως υπαρκτός ...χαρακτηρισμός ο κοινωνικός ιστός.

Ο φόβος του θανάτου

Γράψαμε στην αρχή πως όλο το φόντο της καταγωγής και της νεότητάς του θα έπρεπε να οδηγήσει σ' έναν θλιμμένο άνθρωπο. Και όμως συνέβη το ακριβώς αντίθετο. Ο Λ. Παπαδόπουλος ήταν είναι και θα είναι πάντα ερωτευμένος με τη ζωή. Μια ζωή που εμπεριέχει και πόνο και χαρά και προδοσία και απογοήτευση και τρελό έρωτα και αποχωρισμό και θάνατο αλλά πάντως ΖΩΗ. Ο θάνατος ως έννοια μπαινοβγαίνει στα τραγούδια του ως φαινόμενο, ως κατάσταση, ως ψυχικό βάρος αλλά ο υ δ έ π ο τ ε ως υπαρξιακή αγωνία. Έχει γράψει και έχει κλάψει για τον θάνατο άλλων ανθρώπων, υπαρκτών ή επινοημένων, με ειλικρινέστατο συναίσθημα αλλά δεν έχει διαθέσει ούτε μία λέξη του για να μιλήσει για τον θάνατο ως προσωπικό άλγος. Οι ασχολούμενοι ιατρικώς με τα της ψυχής πιστεύουν ότι τίποτα δεν γίνεται τυχαία. Αν έπρεπε λοιπόν να το δούμε από αυτή την πλευρά σκέφτομαι ότι αυτή η απόλυτη άρνηση του θανάτου ως ατομική παρτίδα μπορεί να δείχνει αυτό ακριβώς που αποκρύπτει: τον φόβο του δηλαδή. Ανθρώπινο και σεβαστό. Καταγράφεται απλώς για ...φιλολογικούς λόγους.

Αν με ρωτούσε κάποιος πού «πάτησε» ο Λ. Παπαδόπουλος ως στιχουργός θα έλεγα ευθέως σε δύο ανθρώπους: την Ευτυχία Παπαγιαννοπούλου και τον εαυτό του. Από την τρομερή γιαγιά του ελληνικού τραγουδιού πήρε την αμεσότητα του λόγου και τη σοφία της καθημερινής κουβέντας και από τον εαυτό του όλα τα υπόλοιπα.

Σ' αυτά τα 45 χρόνια της διαδρομής του έχει κάνει και τις ας τις πούμε σκανταλιές του. Άλλωστε δεν νομίζω να θέλησε ποτέ και ο ίδιος να καταχωρισθεί στα «καλά παιδιά» καθ' οιονδήποτε τρόπο. Πώς μεταφράζεται αυτό; Σε τραγούδια εύκολα για τον προσωπικό του πήχη αλλά και σε συνεργασίες με τραγουδιστές που δεν του άξιζαν.

Προσωπικά ομολογώ πως δεν υπήρξα ποτέ θαυμάστρια της πλευράς του που παρήγαγε άσματα τύπου ο Σαλονικιός αλλά δεν μπορώ και να παραγνωρίσω πως υπήρξε ένα ζειμπέκιμο που το χόρευαν όλοι οι άρρενες-και μη- ανεξαρτήτως πόλεως καταγωγής. Όπως ένα τραγούδι σαν το *Γιέ μου* που μου φάνηκε το αποκορύφωμα του μελοδράματος έκανε μια «καριέρα» απίστευτη. Αυτή η κάπως πιο εύπεπτη -ας την πω έτσι- πλευρά του είναι τελικά νομίζω που τον έκανε τον στιχουργό απόλυτης αποδοχής από όλους. Το λεξιλόγιό του ακόμα και στις πιο ποιητικές του στιγμές είναι οικείο στον καθένα, δεν ξενίζει τον απλό ακροατή, αλλά και δεν απωθεί τον πιο απαιτητικό. Και είναι ένα λεξιλόγιο που δεν επηρεάστηκε από μόδες κι εποχές. Στα βασικά του νομίζω έμεινε αταλάντευτο.

Επίμετρο

Τελικά τι είναι ο Λευτέρης Παπαδόπουλος για το ελληνικό τραγούδι; Θα πω ο σημαντικότερος - ίσως και ο πολυγραφότερος- στιχουργός της γενιάς του 1960. Γνωρίζω ότι ανάβω φωτιές μ' αυτή την τοποθέτηση αλλά, με συγχωρείτε, προσωπικά δεν θεωρώ λιγότερη την τέχνη του τραγουδιού από την ποίηση. Απλά διαφορετική. Και εν πάση περιπτώσει ο συγκεκριμένος δημιουργός δεν είχε ως κύριο άξονά του τον ποιητικό λόγο στο τραγούδι αλλά έναν λόγο απλό, καθημερινό και γι' αυτό -επίσης- σπουδαίο. Υπήρξε -κι ίσως αυτό είναι το σημαντικότερο- το ασφαλέστερον μέσον μεταφοράς του καλού έως άριστου τραγουδιού σ' ένα ευρύτατο ακροατήριο το οποίο αρνιόταν μεν το σκυλάδικο της εποχής του αλλά δεν ταυτιζόταν κιόλας με τους Κύκλους Τραγουδιών του Μίκη Θεοδωράκη ή τα έργα του Μάνου Χατζιδάκι. Για να το πω πάρα πολύ απλά: αν ο Λευτέρης Παπαδόπουλος ζούσε και δημιουργούσε την εποχή που παρήγοντο τα δημοτικά τραγούδια τότε τα τραγούδια αυτά πέρα από την τεράστια απήχυσή τους θα είχαν και ...υπογραφή.

Ένα στοιχείο που δεν θα πρέπει να παραγνωριστεί στην πορεία αυτού του ανθρώπου είναι οι αγώνες του για την αναγνώριση των στιχουργών ως ισότιμων -και οικονομικά εννοείται- δημιουργών με τους συνθέτες. Αν σήμερα μιλάμε για στιχουργούς με καριέρα και ανθρώπους που μπορούν να βιοπορίζονται αποκλειστικά από τα λόγια των τραγουδιών, αυτό είναι κατάκτηση που ξεκίνησε από τον Λ. Παπαδόπουλο. Και καλό είναι να μην ξεχνιούνται αυτά -ήταν πολλές οι δεκαετίες που δεν έμπαινε καν το όνομα του στιχουργού στα τραγούδια.

Η αφορμή και τα ...προβλήματά της

Αφορμή γι' αυτή την πρώτη προσέγγιση στο έργο του Λ. Παπαδόπουλου υπήρξε φυσικά το άλμπουμ *Του Κόσμου οι Κυριακές- 45 Χρόνια Λευτέρης Παπαδόπουλος* που κυκλοφόρησε τον Ιούνιο από την MINOS. Τέσσερα CD που επιχειρούν να συνοψίσουν μια τεράστια σε ποσότητα «ύλη». Η επιμέλεια και η εργασία του συναδέλφου Γιώργου Τσάμπρα όπως πάντα ακριβής και φροντισμένη. Ομολογώ ότι τον αισθάνθηκα κάπως περιορισμένο σ αυτό το άλμπουμ συγκριτικά με πολλά άλλα που έχει κάνει.

Θεωρώ μεγάλη παράλειψη τη συνεργασία του στιχουργού με τον Γιάννη Γλέζο (12 Τραγούδια του F.G.Lorca, Εμιλιάνο Ζαπάτα, όπου ο Λ. Παπαδόπουλος αποδίδει στα ελληνικά τον Λόρκα στον πρώτο δίσκο και τον Πάμπλο Νερούντα στον δεύτερο) .

Στα μεγάλη πλην κατ' εμέ του άλμπουμ είναι :

-η ερμηνεία ιστορικών κομματιών από τον *Δρόμο* με τον Γιάννη Πουλόπουλο όταν πλέον αυτός είχε αποκτήσει την ...αξάν των νυκτερινών κέντρων και όχι στην πρώτη τους εκτέλεση.

-Το *Θα πω απόψε το φεγγάρι* με τον Δημήτρη Μητροπάνο. Όσο ωραία και να το πει ο άξιος τραγουδιστής αυτά είναι κομμάτια ανεξίτηλα σταμπαρισμένα από τις πρώτες του ερμηνείες.

-Ο *Αρχηγός* και τα *Συρματοπλέγματα* από την Χάρι Αλεξίου και όχι από την Αλέκα Αλιμπέρτη

-Η εμφανής υποτίμηση της παρουσίας του *Γιάννη Καλατζή*

-Το *Τι σου 'κανα και πίνεις* με την Μελίνα Ασλανίδου και όχι την κυρία Πόλυ Πάνου

Και, τέλος, θεωρώ απολύτως ΑΠΑΡΑΔΕΚΤΟ να υπάρχουν στο άλμπουμ δύο τραγούδια με τον Γιάννη Κότσιρα στην ζωντανή επανεκτέλεση του *Δρόμου* και *KANENA* από την Ερημιά με τη Μαρία Φαραντούρη ή τον Μανώλη Μητσιά που φέρουν την υπογραφή του Μίκη Θεοδωράκη και εν τέλει είναι και η τελευταία μέχρι στιγμής υπογραφή του Λ. Παπαδόπουλου σε δίσκο.

Φαντάζομαι πως σε όλα αυτά έχουν παίξει ρόλο εταιρείες, υπερεγώ καλλιτεχνών και δημιουργών, σχέσεις και ό,τι βάλει ο νους του ανθρώπου. Οτιδήποτε και οποιοσδήποτε φέρει την ευθύνη ας πιστωθεί και την ντροπή. Γιατί είναι ντροπή όταν φτιάχνεις το «ιστορικό» ενός δημιουργού να το μαναλεύεις κατά το «συμφέρον» της χρονικής στιγμής που αυτό επιχειρείται.

Θέλω να πιστεύω πως θα υπάρξει και επόμενο άλμπουμ που θα συμπληρώσει τα εμφανή κενά αυτού. Ίδωμεν.